

SZIKLAI ISTVÁN

A szociálpolitika művelése – egy szociálpolitikusi gondolkodás alapjai

(Krémer Balázs: Bevezetés a szociálpolitikába. Napvilág Kiadó, Budapest 2009)

A magyarországi szociálpolitika „újkori” felsőfokú oktatása az 1980-as évek végén indult. Bármily furcsa legyen is, az azóta eltelt több mint 25 év alatt nem született olyan összefoglaló mű, tankönyv, amely a szociálpolitika rendszerezett, alapos leírását adta volna: az alapoktól napjaink nemzetközi és hazai gondolkodóinak és gondolatainak ismertetéséig. Természetesen több „megkerülhetetlen”, alapvető munka, tanulmánykötet készült – elegendő csak Zombori Gyula A szociálpolitika alapfogalmai című művére, vagy Ferge Zsuzsa Szociálpolitika és társadalom című munkájára gondolni –, kifejezetten (felső)oktatási célú, a szociálpolitikába bevezetést nyújtó tankönyv azonban ez idáig nem született. E szempontból mindenképpen hiánypótló Krémer Balázs műve.

A kötet szerzője hosszú – több mint évtizedes – egyetemi oktatói gyakorlatokkal rendelkezik, melynek során sokakat (többek között e sorok íróját is) is megismertette a szociálpolitika tárgyával. Emellett aktív résztvevője volt, s napjainkban is gyakorló szakembere a szociális terület formálásának. Mindezek azért fontosak, mert a *Bevezetés a szociálpolitikába* című könyvet mindkét múlt tapasztalata áthatja. Egyfelől az oktató, rendszerező, pontos meghatározásokra törekvő, egzakt, a mögöttes elméletet, az alapvető értékeket érthetően átadó (átadni törekvő) megfogalmazásaival; másfelől a gyakorló szakember praktikus kérdéseinek felvetésével, amely a „csinálhatóság” dilemmáinak, a „semmi sincs úgy a terepen, mint az elmélet tipizált világában” nézőpont megjelenítésével érhető tetten. A gyakorlatból vett példák elgondolkodtatóak, az egyes alfejezetek végén található „Gondolkodjunk együtt! Beszéljük meg...” kérdései az ismeretek közös feldolgozását, alkalmasint számonkérését segítik.

A szerző a – több mint 500 oldalas könyv – bevezetőjében így határozza meg célját: „a szociálpolitika eléggé bonyolult és nehéz, ám ugyanakkor szép és izgalmas téma: ebbe akarja bevezetni olvasóját” (15. o.). A könyv tehát arra vállalkozik, hogy bemutassa a gondolkodásmódokat, problémameértelmzéseket és megoldási módokat, megközelítéseket; méghozzá vitatkozóan, az ellene és mellette szóló érvek sorakoztatásával. Ahogyan a könyv egyik lektora, Ferge Zsuzsa szavait idézi Krémer a könyv bevezetőjében: ez a könyv „beszélgetős könyv” – képzeletbeli olvasóját maga elé, mellé ültetve a szerző egyszerre kíván ismereteket átadni, ugyanakkor vitára ingerelni, a hallgatót saját álláspontja megvizsgálására, átforgatására készíteni. A könyv sokkal inkább szeminarizáló stílusú, semmint előadás, a dolgok kijelentése. Talán ennek tudható be, hogy nem ad megtanulható („bemagolható”) definíciókat: arra kérdésre, hogy mi a szoci-

álpolitika, nincs meghatározás a könyvben. Ehelyett megközelítésmódokat, szűkebb és tágabb értelmezési kereteket olvashatunk.

A könyv erénye, hogy gondolatébresztő, hogy „élővé” teszi a szociálpolitikusi hivatást, megmutatva annak (lehetséges) megközelítésmódjait, kérdéseit és válaszait, s bepillantást enged művelésének rejtelmeibe. A szerző vállaltan értékelkötelezett, s ezen (olyan egyetemes emberi értékek, mint a szolidaritás, igazságosság stb.) értékek talaján állva mutatja be a szellemi alapokat, jelentősebb gondolkodási háttérét, területének különféle témáit – bemutatva az érem másik oldalát, a kritikákat is. Ugyanakkor hiányérzetet hagy a szálak elvarratlansága, a kész válaszok hiánya (s e hiány akkor sem lebecsülendő az ismeretátadás szempontjából, ha épp ez a cél: további ismeretszerzésre, kutató, elemző munkára való ösztönzés, a „mindenkinek meg kell találnia saját válaszát” elv képviselése). Nagyon jó az egyes meghatározó személyek portréit, s a róluk szóló, rövid ismertetést olvasni – ezek segítik, közelebb hozzák a gondolatokat, a személyeket. Hasznos lett volna a könyvben ezen jelentősebb hazai és nemzetközi szaktekintélyek névsorát összegyűjteni, kereshető formában megadni, illetve fogalmak gyűjteményét melléjük rendelni akár a mű végére. Mindezek jobban forgathatóvá, taníthatóbbá tették volna a könyvet. A közölt táblázatok, ábrák segítik a megértést, ugyanakkor jó lett volna, ha a továbbgondolásra felszólító kérdések között olyanok is helyet kapnak, amelyek napjaink (további) fontos vitapontjai. Ezek gyakorlati kérdések (mint amilyen pl. a közteherviselés kérdése, az idősödő társadalom kihívása, vagy a romákkal szembeni előítélet – és még hosszasán lehetne folytatni a sort).

A kötet négy nagy fejezetből áll: az első a szociálpolitika eredetét és kereteit járja körül; a második a szociálpolitika alapfogalmairól szól; a harmadik a jóléti államok elmúlt évtizedekbeli alakulását, átalakulását tárgyalja. A negyedik, befejező rész pedig kifejezetten a szociálpolitika művelésének technikáit, dilemmáit, eszközeit veszi sorra. Zárásként pedig a további internetes kereséshez ad hasznos támpontokat Krémer Balázs, hazai és nemzetközi szakmai keresők, portálok felsorolásával, rövid leírást adva azokról.

Az első fejezet elkalauzolja az olvasót a szociálpolitika társadalomtudományi, eszmetörténeti alapokhoz, megismertette a racionális gondolkodással, mintegy bevezetve a szociális terület kérdésfelvetéseibe, a probléma-felvetéseinek alapjaiba. Érinti a modernitást, a társadalmi egyenlőtlenségek értelmezésének kialakulását, külön hangsúlyt helyezve a munkára, munkaerőpiacra, illetve pl. a kisebbségekre, a férfi–nő kérdésre. Bemutatja a legfontosabb politikai ideológiákat (mint amilyen a szocializmus, a liberalizmus vagy a konzervativizmus). A fejezet végén a modernitás, modern állam és a szociálpolitika viszonyát elemzi, kitérve a jóléti állam kialakulására.

A második fejezet az alapvető fogalmakról szól. Semmiképp sem adja a Zombori Gyula írta klasszikus mű átiratát, újraértelmezését – ez nem is célja. A szociálpolitikai beavatkozások melletti és elleni érveket sorakoztatja fel, majd a jóléti gazdasági alapjait boncolgatja. Ezt követően a különféle jóléti államok összehasonlításait veszi sorra, kitérve egy-egy típusalkotó államra (mint pl. az USA, Németország, skandináv államok), illetve külön Magyarországra, megpróbálva az utóbbi esetében nagyvo-

nalakban értelmezni, bemutatni a szociálpolitikánk 1800-as évek végétől jelenkorig tartó főbb mozzanatait.

E fejezetben tér ki a szerző a szociálpolitikára ható célokra és értékekre is. Bemutatja a jóléti újraelosztás csatornáit, szereplőit – elemezve a különféle előnyöket, hátrányokat, kitérve a különféle finanszírozási formákra. Fontos részeket szán a jóléti kormányzás és adminisztráció, illetve az ellátások megszervezése témakörének. Mindezek után a szükségletekről, illetve a szegénységről szóló megközelítéseket, fogalmakat, mérési módokat taglalja – levezetve ezekből a szociálpolitikai gyakorlatban tetten érhető nagyobb társadalmi szükségleteket, illetve a szegénység és a szegénység okait. Ezt követően a szociálpolitika támogatási típusait veszi sorra, bemutatva annak főbb fajtáit, típusait. A második fejezet záró részében a különféle politikákat (úgy mint foglalkoztatáspolitikát, egészségügy, lakás és településpolitika, oktatáspolitikát) és a személyes szociális szolgáltatásokat írja le, bemutatva azok főbb jellemzőit, kapcsolatát a társadalmi egyenlőtlenségekkel, szükségletekkel.

A harmadik – középhaladóknak szánt – fejezet a közelmúlt, az elmúlt 30–40 év folyamatait, a jóléti államok változásait, illetve ennek tágabb összefüggéseit veszi sorra. A fejezetet a jóléti állam válságának bemutatásával, majd a kiutak vázolásával kezdi. Külön kitér a bér munkából élők társadalmi integrációjának problémáira, illetve a jövedelmi egyenlőtlenségek átalakulására. Az államszocialista országok rendszerváltását leginkább Magyarország példáján keresztül szemlélteti.

Ezt követően a szociálpolitika célcsoportjaiban bekövetkező változásokat veszi sorra. A szegénység változó csoportjain, illetve a társadalmi kirekesztés jelenségén túl kitér a szegénység átörökítésének folyamatára, részletesen elemezve a gyermekszegénység elleni küzdelem ügyét, a szegénység újratermelése ördögi körének megtörését. Túl ezen egy-egy részt szánt a szerző az idősödő társadalom és a tudásalapú társadalom jelenségeinek elemzésére.

A jóléti társadalom válságjelenségének számbavételekor Krémer a gazdasági alapok válságán túl, a célcsoport változásán keresztül a támogatási rendszerek válságára is kitér. E helyütt a foglalkoztatási kényszerek és a munkára ösztönző megfontolások erősödését taglalja, nem feledkezve meg a két legnagyobb társadalombiztosítási ág – a nyugdíj- és az egészségbiztosítás – legégetőbb kérdéseiről (vagyis hogy e rendszerek hosszú távú fenntarthatósága és az ellátásaik, szolgáltatásaik megfelelő minőségi színvonala között egyre kiélezettebb a feszültség). E témából egyenesen levezethető általánosabban a jólét finanszírozásának kérdése. A csökkentő, átrendeződő állami bevételek és a jóléti redisztribúció változása új típusú állami, közpénzköltő módszereket hív életre.

Mindezen válságjelenségek érintik magukat a szociális jogokat is. Ezek pedig gyakran következményei a különféle politikai eszmények, értékek változásainak. A könyvben ehelyütt mindenképp érdemes visszatekinteni az első fejezetben leírtakhoz: párhuzamosan olvasva e részeket, kirajzolódik a szociálpolitika és a közpolitika közötti kapcsolat, illetve ezen politikai értékek hosszú távon zajló változásainak sora. A harmadik fejezetben e helyütt kerül sor a civil társadalom szerepének, illetve a különféle új politikai ideológiáknak (mint amilyenek a neokonzervativizmus, a neoli-

beralizmus, a különféle zöld-mozgalmak stb.) a jóléti rendszerekre adott reakcióinak elemzéseire.

Értelemszerűen következik ezen folyamatokból a jólét biztosításában vállalandó felelősség, munkamegosztás újragondolása. E helyütt tisztáz olyan fogalmakat Krémer Balázs, mint a szubszidiaritás, vagy a vállalati társadalmi felelősségvállalás.

A harmadik fejezet végéhez közeledve, a szociálpolitika alakításának viszonylag új aktoraként tér ki a nemzetközi szervezetek – köztük kiemelten az Európai Unió – szerepére a szerző. Ekkor a szociálpolitika, mint a nemzetállamok szuverenitásának egyik fontos eleme és a globalizáció, illetve a nemzetköziség (Uniós tagság) közötti feszültségre, ellentmondásra világít rá.

A könyv negyedik – utolsó – fejezete napjaink szociálpolitikai technikáinak értelmezéséhez ad keretet. Szándéka szerint e rész a szociálpolitika „csinálásához” nyújt fogódzókat. Ennek sorában elsőként olyan gyakorlati elveket ír le, amelyek a támogatáspolitikai eszközök zsinórmértékét adják: az eredményességet, hatásosságot, hatékonyságot, méltányosságot, a különféle egyéb mérlegelendő tényezőket érthetően, az alkalmazhatóság szempontjai szerint mutatja be. E sokat és sokszor hangoztatott (de biztosan nem elég széleskörűen alkalmazott), elvont fogalmakat közérthetően írja le – nem hallgatva el azt sem, hogy különféle megoldások lehetnek, s nincs egyedül érvényes út. Ezt érzékletesen mutatja be, veszi sorra egy képzeletbeli idősellátás példáján.

Tágítva az eszköztárat, s talán a napjainkra oly jellemező pályázati rendszerre, illetve projektvilágra reflektálva a stratégiai tervezés, illetve projektek, fejlesztési programok kapcsán szögez le alapfogalmakat, tesz megállapításokat a szerző. Sorra veszi a tervezés, a megvalósítás, illetve a nyomon követés, ellenőrzés lépéseit, át meg átszöve ezeket szociálpolitikai utalásokkal, az e területről vett – valószínűleg a szerző saját – tapasztalataival. E talajon állva tesz megállapításokat általánosságban a szociálpolitikai rendszerek átláthatóságára, kiszámíthatóságára nézvést, elsőlegesen az adminisztrációt téve kritikai elemzés tárgyává.

Az utolsó része e fejezetnek, s így a könyvnek is, a szociálpolitika egészének helyzetét új megvilágításba helyezve annak produktív, a nemzetek gazdagságához való pozitív, hozzáadott értéket előállító mivoltát veszi számba. Ezen új szemponton túl a szerző – noha maga is állítja, hogy ez milyen bizonytalan és kockázatos –, a jövőbe tekintve megpróbál néhány, már ma is látható tendencia alapján, a várható társadalmi, gazdasági és politikai átrendeződések hatására a szociális problémák esetében is felvetni kérdéseket. Ezekből kiindulva a szociálpolitika kapcsán is megpróbálja a következményeket sorba rendezni. A sok bizonytalanság mellett mindenképpen elgondolkodtató, hogy az olvasó maga vajon miként látja ezeket, vajon ugyanezen következtetésekre jut(na)-e.

A kötetnek mintegy a zárszavát adó, utolsó rész fejezetcíme jellemző az egész mű hangvételére: „Egy rossz hír, meg egy jó – és ez a kettő történetesen ugyanaz...” – írja Krémer Balázs. Ha nem egy szociálpolitikai könyvről, hanem egy krimiről írnék ismertetőt, most azt mondanám, hogy e sorok olvasói vegyék kezükbe, olvassák el maguk, hogy megtudják miben is áll ez rossz-jó hír, én el nem árulom.

A hír nem egyéb, mint az, hogy a szociálpolitika műveléséhez nem

lehet receptet adni. Az ezen szakma műveléséhez bevezetőként szánt mű megteszi azt, amit megtehet, s amire az írója vállalkozott: bemutatja mindazon előzményeket, alapvető értékeket, fogalmakat, módszereket, technikákat, amelyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy az ember tudatosan, s a lehető legjobban művelhesse e hivatást. Nem olyan bevezető ez, amely szép lassan, pontról pontra megmondja, mit és hogyan kell tenni, hanem olyan, amely megmozgat, vitatkozik önmagával és az olvasójával, gondolkodásra készít. Hogy az egyértelműnek látszó dolgok új nézőpontot kapjanak, hogy a bevett, meg nem kérdőjelezett megoldások megkérdőjeleződjenek, máshogyan csináldjanak. Arról szól ez a könyv, hogy szociálpolitikusként nézve a világot, mit és hogyan kell máshogy gondolnunk, tennünk azért, hogy megmaradjunk ugyanazon elvek és célok szolgálói, amikért elődeink is küzdöttek.